

TÜRKİYE'DE ANTI-KOMÜNİZMİN KAYNAKLARI - 1: PEYAMİ SAFA

Mehmet Aygün

Özet: Osmanlı'dan devralınan birtakım eğilimlerin yanında Cumhuriyet döneminde yeni bir anlam ve eğilim kazanan Türk Batılılaşmasında, II. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir kırılma yaşanmıştır. Ana yönü değişmemekle birlikte yeni Batılılaşma pratiklerine yol açan bu yeni eğilim, devletin üstlendiği yeni siyasetten kaynaklanmaktadır. Siyasetteki bu değişime bağlı olarak Türk düşüncesi de yeni eğilim ve özellikler kazanacaktır. Yeni oluşan iki kutuplu dünyada Soğuk Savaş konseptine uygun bir pozisyon alan Türkiye'nin yeni siyasi seçiminden düşünce gündemi de doğrudan etkilenmiştir: Konular, yaklaşımlar, öne çıkan figürler değişmiştir. Tek Parti dönemine damgasını vuran düşünsel figürler bile kendilerini yeni koşullara uydurma gereğini duymuşlardır. Türk düşüncesinde yeni dönemin öncelikli konularından biri "komünizm tehlikesi" ve "anti-komünizm" dir. Soğuk Savaş yıllarında kapitalist Batı ülkelerinde tırmanmaya başlayan komünizm fobisiyle eşgüdümlü bir biçimde, anti-komünist propaganda Türkiye'de de -özellikle ABD'deki örneğine benzer/ paralel bir şekilde- artmış ve Soğuk Savaşın şiddetine bağlı olarak yön kazanmıştır. Bu yazıda Türkiye'de anti-komünist akımın düşünsel boyutu Peyami Safa üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Soğuk Savaş, Anti Komünizm, Komünizm Tehlikesi, Sağ-Sol Çatışması, Komünizm Karşıtlığı

The Sources Of Anti-Communism In Turkey-1: Peyami Safa

Abstract: There has been a significant split in Turkish westernization which gained a new meaning and tendency in the period of Republic after the World War II in addition to some tendencies which were taken over from the Ottoman period. Although the main path did not change, this new tendency which has led to new westernization practises, is based on the new policy that the State has adopted. In connection with this change in policy, the Turkish thought has also gained some features and tendencies. Turkey has had a new position in accordance with the concept of cold war in the new world with two poles and its thought agenda has been affected directly from Turkey's new political choice: Topics, approaches and leading figures have changed. Even the ideological figures who put a mark on the one party regime have needed to adapt themselves to new conditions. One of the primary topics of the new period in Turkish thought has been the danger of communism and anti-communism. Anti-communist propaganda in accordance with the communist phobia which escalated in capitalist countries in the Cold War years has also increased in Turkey in parallel its counter part in the USA and has had a direction depending on the violence of Cold War. In this article the ideological dimensions of the anti-communist current will be subjected to evaluation from the respect of Peyami Safa.

Keywords: Peyami Safa, Cold War, Anti Communism, Communism Danger, Right –Left Clash, Communist Antagonism.

Türk düşüncesinin en genel anlamda siyasal ve toplumsal değişmelere bağlı olarak biçimlendiği, daha doğrusu düşüncenin gelişiminde temel belirlenim ilişkisinin siyasal-toplumsal etken lehine kurulduğu söylenebilir. Bu açıdan düşünsel pratiklerle siyasal serüven arasında sıkı ilişkinin varlığı inkar edilemez. Eski Orta Asya Türk toplumlarında devlet ve siyasetle ilgili “kut” anlayışının ve Türklerin İslamiyete geçişiyle birlikte dahil oldukları yeni medeniyet içinde yürüttükleri “gaza” ve “fetih” siyasetinin Türk toplum düşüncesini belirlediği görülmektedir. Yine Osmanlı’nın klasik döneminde “devlet-i ebed müddet” ve “nizam-ı alem” anlayışının genel Türk düşüncesi üzerinde belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. II. Viyana yenilgisi ve arkasından gelen askeri başarısızlıklar “devlet-i ebed müddet” düşüncesinin sarsılmasına ve devletin kendi düzeni hakkında şüpheye düşmesine yol açacaktır. Bu sarsıcı gelişmeleri izleyen devrede Türk düşüncesinin yeni eğilim ve özellikler kazanmasına yol açan “Batılılaşma” süreci başlar. Batı karşısında alınan yenilgilerin önüne geçmek ve devleti yaşatmak çabası içinde önce ordunun Batılılaştırılmasıyla başlayan süreç giderek idari ve toplumsal kurumlara doğru genişlemiş, bu genişlemeye bağlı olarak da düşüncede farklılaşma ve çeşitlenme meydana gelmiştir. İmparatorluğu kurtarmak kaygısı temelindeki yeni arayışlar düşüncede çeşitliğe yol açarken düşünce merkezinde/odaklarında da farklılaşmalar görülmüştür. 19. yüzyılın başlarından itibaren devletin siyasetinin merkezine oturan Batılılaşma tercihi bazen yavaşlayıp bazen hızlanarak, değişik yön ve eğilimler kazanarak Türk düşünce ve siyasal tarihine damgasını vurmuştur. Son dönemde Batılılaşma olgusunun, Türk düşüncesini etkileyip biçimlendiren diğer olgulardan hem daha etkili hem de sürekli olduğunu düşünmek mümkündür.

Osmanlı’dan devralınan birtakım eğilimlerin yanında Cumhuriyet döneminde yeni bir anlam ve eğilim kazanan Türk Batılılaşmasında, II. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir kırılma yaşanmıştır.¹ Ana yörunge değişmemekle birlikte yeni Batılılaşma pratiklerine yol açan bu yeni eğilim, devletin üstlendiği yeni siyasetten kaynaklanmaktadır. Siyasetteki bu değişime bağlı olarak Türk düşüncesi de yeni eğilim ve özellikler kazanacaktır. Yeni oluşan iki kutuplu dünyada Soğuk Savaş konseptine uygun bir pozisyon alan Türkiye’nin yeni siyasi seçiminden düşünce gündemi de doğrudan etkilenmiştir: Konular, yaklaşımlar, öne çıkan figürler değişmiştir. Tek Parti dönemine damgasını vuran düşünsel figürler bile kendilerini yeni koşullara uydurma

¹ Dönemin koşullarına bağlı olarak Türkiye’de fikir hayatının yeniden biçimlenmesi hakkında bkz. H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları: 1950-60 Dönemi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi - 4. Sayı, İstanbul, 1997, ss. 131-177.

gereğini duymuşlardır. Türk düşüncesinde yeni dönemin öncelikli konularından biri “komünizm tehlikesi” ve “anti-komünizm”dir. Soğuk Savaş yıllarında kapitalist Batı ülkelerinde tırmanmaya başlayan komünizm fobisiyle eşgüdümlü bir biçimde, anti-komünist propaganda Türkiye’de de -özellikle ABD’deki örneğine benzer/paralel bir şekilde- artmış ve Soğuk Savaşın şiddetine bağlı olarak yön kazanmıştır.

Bu yazıda Türkiye’de anti-komünist akımın düşünsel boyutu Peyami Safa üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Peyami Safa ismini seçmemizin bir nedeni, ülkemizde anti-komünist akımın ilk sistemli, doktriner temsilcilerinden biri olmasıdır.² Belirli bir dönem ülkemizde bu akımın temel özellikleri, söylemi, araçları ve yöntemi Peyami Safa’nın yaklaşımlarından etkilenmiştir. Onun sosyalizm ve komünizme karşı eleştirileri, kullandığı dil ve argümanlar, ölümünden sonra da bu geleneği sürdürenler tarafından kullanılmış, devam ettirilmiştir. Safa’nın komünizmle mücadele içerikli günlük yazıları ölümünden sonra derlenip kitap olarak basılmıştır. Örneğin, içinde komünizme yönelik eleştirilerinin de yer aldığı bazı yazıları *Seçmeler* başlığı altında derlenerek 1970 yılında Devlet Kitapları tarafından yayımlanmıştır. Bu yıllarda Peyami Safa ülkedeki sağ-sol çatışmasında sağcı kesimin yazılarından ilham alıp beslendiği fikir adamlarından biri olmayı sürdürmüştür. Bugün de çok bilinen, okunan bir yazar olan Safa, daha çok romancı kimliğiyle gündeme getirilmektedir. Üzerine yapılan çalışmalar da romanları, romanlarındaki kahramanların psikolojik karakterleri ve Doğu-Batı ikilemi/sentezi ile sınırlı gözükmektedir. Siyasetle ilişkisi üzerinde hemen hemen hiç durulmamaktadır. Halbuki Safa, bir romancı olmanın yanı sıra fikir adamı pozisyonu sergilemiş ve gündelik siyasal tartışmalardan uzak kalmamıştır. Ülkenin siyasal gidişatını fikirleriyle etkileme çabası yanında siyasi pratikler içinde de yer almış; 1950 seçimlerinde CHP’den Bursa milletvekili adayı olmuştur. Bu süreçte İsmet İnönü’nün yakın ilgisini ve desteğini aldığı bilinmektedir. Safa’nın, savaş yıllarında CHP’nin yürüttüğü siyasete ciddi eleştiriler getirmiş olmasına karşın CHP’den milletvekili adayı olması anlamlıdır. Çünkü Peyami Safa, ülkenin çok partili sisteme geçişi için uygun koşulların oluşmadığına inanmaktadır. Bu inancına, rejimin ülkede yeterince oturmadığı ve rejim değişikliğinin ül-

2 Şüphesiz ülkemizde anti-komünizm temayülü Peyami Safa ile başlamaz; ilk nüveleri II. Meşrutiyet dönemine kadar götürülebilir. 1930’ların sonlarından itibaren ülkemizde bazı siyasi çevreler üzerinde artan Alman etkisine bağlı olarak gelişip ırkçı-Turancı eğilimler gösteren anti-komünist cereyan ve bu cereyanın Nihal Atsız gibi tipik temsilcilerinin düşüncelerini sonraki yazımızda ele alacağız.

ke için felaketle sonuçlanacağı endişesi yön vermiştir. Okuma-yazma oranının çok düşük olduğu ülkede çok partili sisteme geçiş “bölünmelere, özellikle birtakım korkunç ihtirasların istedikleri gibi boş meydanlar bulmalarına yol açacaktır.”³ Bu gerekçeyle CHP’den ayrılıp DP’yi kuran kadroyu “dış tesirlerle, daha doğrusu dışa özenme ve daha çok destek buluncağı ümidiyle girişilen hareketten yararlanarak temize çıkmak”la suçlamıştır. DP kadrosunu siyasal icraatlarından dolayı sorumlu tutan Safa, Dörtlü Takrir olayı⁴ üzerine muhalif bir tavır alarak “Bir istifa mektubu ile temizlenilmez” demiştir.⁵ Çok partili yaşama geçişe karşı olması, ülkenin geleceğine ilişkin taşıdığı (“ülkenin bölünmesi” gibi) endişeleriyle ilgilidir. Aslında endişe kaynağı çok partili yaşamın kendisinden ziyade, bu yeni rejimin “ülke için zararlı ve bölücü” siyasal partilerin birer aktör olarak belirmesine fırsat vereceğini düşünmesidir. Başka deyişle Peyami Safa, Marksizm, komünizm gibi ideolojilerin ülkede yayılma zemini bulacağı ve Türkiye’nin Sovyetlerin bir peyki haline gelme riskinden korkmaktadır. Gerçekte Türkiye’deki anti-komünist hareketin ve bu hareketin temsilcilerinin temel çıkış/dayanak noktası da bu korku olmuştur.

Peyami Safa çok partili sisteme geçiş tartışmalarının başladığı 1945 yılında *Büyük Doğu* dergisinde kaleme aldığı “Sualler” adlı yazısında “yirmi üç inkılâp yılında resmen anasına sövdüğümüz liberal nizamada doğru bu can atışımız neden?” sorusunu sorar. II. Meşrutiyet döneminin hürriyet taleplerinin Osmanlı’nın Afrika ve Avrupa’daki topraklarının kaybı pahasına elde edildiğini, erken bir demokrasinin milli birliğe zarar vereceğini, milli birliğin zarar görmesi durumunda ise bu durumdan Rusya’nın ve komünistlerin yararlanacaklarını savunur. Sovyetlerin o yıllarda DP’yi desteklemesi ve *Tan* çevresinin DP’nin kuruluşunu “burjuva demokratik devrimin tamamlanması yönünde atılmış bir adım” olarak ilan etmesi boşuna değildir. DP’nin iktidara geldiği 1950 yılına kadar bu partiye ve kurucularına karşı sert eleştiriler getiren Safa, bu süreçte kendisine CHP’ye yakın bir pozisyon belirlemiştir. Ancak daha sonra ülkede Soğuk Savaş koşullarının şiddetlenmesi karşısında DP’nin komünizmle mücadele siyasetini olumlu karşılamış ve DP’ye yönelmiştir.

³ Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, Yağmur Yay., İstanbul, 1978, s. 80, 90-91.

⁴ Dörtlü Takrir, 12 Haziran 1945’te Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün meclis grubunda açık olarak görüşülmek üzere verdiği önergedir. Önergenin ana fikri, çok partili sisteme geçişin temel ilkelerinin belirlenmesidir.

⁵ A.g.e., s. 90. Peyami Safa’nın başlangıçtaki siyasal tercihini DP değil CHP lehine yapmış olması gerçekten ilgi çekicidir.

Görüleceği gibi Safa sadece “psikolojik roman yazarı” boyutuyla değerlendirilebilecek bir kişi değildir. Onun entelektüel serüveni Cumhuriyetin oldukça kritik bir safhasında gerçekleşen siyasal ve toplumsal gelişmelerle iç içe geçmektedir. İlgileri, tartışma konuları dönemin koşullarını yansıtmaktadır.⁶ Onun kişisel macerası yakın dönem Türk düşüncesini anlamak ve değerlendirmek için bize imkân sunmaktadır. Aynı zamanda Peyami Safa’nın siyasal mücadeleleri, son dönemde ülkemizde siyaset ve düşünce gündeminde etkili olan kadroların aynı siyasal gelenek içinden geliyor olmaları dolayısıyla günümüz siyasal tartışmalarının dayandığı temel paradigmanın dayanaklarını kavramak açısından da anlamlı olacaktır.

Türkiye’de komünizmle mücadelenin önemli simalarından biri Peyami Safa’dır. Belirli siyasal mahfillerde, kendisini komünizme ve komünistlere karşı savaşa adanmış “mücahit Peyami”⁷ lakabıyla anılan Safa’nın anti-komünist faaliyetleri 1935’lerde başlar. *Hafta ve Kültür Haftası* gibi dergilerde konuyla ilgili ilk yazıları yayınlanır. Başlangıçta kendilerine kitap ithaf edecek kadar dost olduğu Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali’den bu dönemde uzaklaşmış ve mücadelesini onlar üzerinden sürdürmüştür. Sosyalizm ve komünizmi tehlikeli birer ideoloji olarak algılayan ve onları bir tehdit olarak gören devletin, 1950’lerde Soğuk Savaş’ın şiddetlenmesiyle birlikte komünizmle mücadeleyi temel siyaset olarak benimsemesinden sonra, Peyami Safa daha keskin bir tavırla öne çıkmıştır. 1935’ten itibaren sürdürdüğü siyasal deneyimi, devlet ve toplum nezdinde öne çıkmasını kolaylaştıran bir etkidir. Yaşamının büyük bölümünü komünizm karşıtlığına adayan Peyami Safa, mücadelenin sadece fikir düzeyinde değil siyasal ve polisiye düzeyde de sürdürülmesi gerekliliğini hep vurgulamıştır. 1950’lerin başlarından itibaren yazılarıyla devletin komünizmle mücadele politikasına adeta yön vermek istemiş, yetkililere ve kamuoyuna komünizmle mücadelede akıl hocalığı yapmıştır. 1950’lerin ikinci yarısından itibaren, önceki yıllarda eleştirdiği DP ile ilişkisi giderek artmaya başlamıştır. Adnan Menderes’in davetiyle gittiği Ankara’da hükümet yetkilileriyle Türkiye’de sol hareketler üzerine bir görüşme yapmıştır. Fuat Köprülü’nün de hazır bulunduğu bu görüşmede Türkiye’de

⁶ Peyami Safa, dil devriminin birinci yılında *Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe, Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat 1, 2, 3 ve 5. Sınıf* ders kitaplarıyla dil devrimine katkı yaparken, ilerleyen yıllarda ciddi anlamda Dil Devrimi’ne ciddi eleştiriler getirmiştir. Yine kendi ifadesiyle Türk Devrimi üzerine ilk sistemli çalışma olarak gördüğü *Türk İnkılabına Bakışlar* adlı eserinde Türk Devrimine yönelik övücü ifadeler daha sonraki baskılarından çıkarılmıştır.

⁷ Galip Erdem, “Çileli Bir Hayat”, Peyami Safa, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm* içinde, Ötügen Yay., İstanbul, 1999, s. 12.

aşırı sol akımların tehlikelerine dikkat çekmiş, milliyetçi gençlere sahip çıkılmasını, aşırı solun gençlik üzerinde tahribat yapmasını önlemek için bir gençlik bakanlığı kurulmasını önermiştir.⁸

Edebiyat dünyasında bir romancı olarak ünlenen Safa, 1950'li yılların başından itibaren hikâye-roman yazarlığından uzaklaşır. Marksizm, sosyalizm ve komünizmle ilgili teorik yazılarının yanı sıra günlük gazetelerde ağırlıklı olarak "komünist tehlike", "Türkiye'de gizli komünist faaliyetler" üzerine yazılar kaleme almıştır. Bu yıllar Soğuk Savaşın etkisiyle anti-komünist hareketin anti-Sovyetçilik temeline oturmaya başladığı yıllardır. Safa, değişik gazete ve dergilerde kaleme aldığı yazılarıyla "Kremlin ajanı" olarak nitelendirdiği solcu aydınlarla polemige girmiştir. Nazım Hikmet'ten Muhsin Ertuğrul'a, Sabahattin Ali'den Sertellere, Yunus ve Nadir Nadi'den Aziz Nesin'e kadar -kendi ifadesiyle- "komünistliği tescillenmiş" insanlarla tartışmaya girişir. Komünist olarak nitelediği bu aydınların yanında Yakup Kadri, Ahmet Haşim, Hüseyin Cahit Yalçın gibi yazarlarla da edebi ve siyasal nedenlerden dolayı sert tartışmalara girmiştir. Ahmet Haşim'le edebiyat üzerine başlayan tartışmaları Araplık-Türklük tartışmasına kayınca Hamdullah Suphi araya girip tartışmaya müdahale eder.⁹ Görüşlerini savunurken oldukça cesur ve atak bir tavır sergileyen Safa'nın¹⁰ kıvrak ve etkileyici bir yazı üslubu vardır. Bundan dolayı kendisinden çekinilen bir "polemik ustası" olarak tanınır. Ancak fikirlerinin dönem içinde değişmesi nedeniyle bazen kendi içinde çelişkilere düştüğü de olmuştur. Bazı çevrelerde döneklilikle faşistlikle suçlanmış olması bu ikircikli tutumuyla ilgili olmalıdır.

Peyami Safa'nın Siyasal-İdeolojik Serüveni

Yukarıda da belirtildiği gibi Safa'nın düşünsel serüveni ve siyasal yönelişleri Türkiye'nin toplumsal ve siyasal serüveniyle paralellikler göstermektedir. Onun yaşamöyküsü gözetildiğinde, düşünsel eğilimleri ve siyasal tutumlarıyla ülkenin siyasal dönüşümlerinin iç içe geçtiğini görmek mümkündür.

⁸ Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, s. 118-119. Ancak bu görüşmeden sonra Safa, önerilerinin dikkate alınmadığından ve Menderes'in kendini sadece baraj yapmaya adanmış olduğundan yakınmıştır.

⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1999, s. 93-96.

¹⁰ Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda edebiyatçılarla yaptığı bir toplantıda, Atatürk'ün yaptığı edebiyat tanımına "Olmadı Paşa hazretleri, olmadı" diyerek karşı çıkmıştır. Bkz. Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, s. 27.

Peyami Safa, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, 1899'da şair bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelir.* Daha çocuk yaşlarda imparatorluğun çöküşüne tanık olacaktır. II. Meşrutiyet döneminin zengin düşünce tartışmalarına, Cumhuriyetin kuruluşuna ve devrimlere, çok partili döneme, değişen ülke siyasetine ve sıkıntılarla dolu modernleşme hamlelerine tanıklık etmiştir. Bu bakımdan, ülkenin sarsıcı koşullarına maruz kalan "bir geçiş dönemi aydını" olarak nitelendirilebilir. Ailesinin geçmişinin Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'e dayandığını, İsmail Hami Danişmend'in yaptığı bir şecere araştırmasına dayanarak kendisi söylemektedir.¹¹ Çevresi geniş bir şair babanın oğlu olması, II. Meşrutiyet döneminin önde gelen aydın ve yazarlarıyla küçük yaşta tanışıklık kurmasını, fikir tartışmaları içinde yetişmesini sağlamıştır. Abdullah Cevdet, Ahmet Ağaoğlu, Yahya Kemal, Hüseyin Cahit Yalçın, Yakup Kadri gibi dönemin önde gelen aydınlarıyla bağı düşünsel gelişiminde önemli rol oynamıştır. Abdülhamit'in Sivas'a sürgün ettiği babasının erken ölümü üzerine daha küçük yaşta hayatını kazanmak zorunda kalması ve yakalandığı amansız hastalık onun entelektüel kimliği üzerinde derin izler bırakmıştır. Babasını kaybettiğinde Safa henüz iki yaşındadır; dokuz yaşında ağır bir kemik hastalığına yakalanır, on üç yaşında ise çalışmak zorunda kalır. Bütün bu zorlukların yarattığı dram, onun edebi ve siyasi çalışmalarında yansımaları bulacaktır. 1938 yılında yazdığı bir yazıda bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: "Kısa bir fasılayla hem kocasını hem çocuğunu kaybeden bir kadının hıçkırıkları arasında kendimi bulmaya başladım. Belki bütün kitaplarımı dolduran 'bir facia beklemek vehmi' ve yaklaşan her ayak sesinde bir tehlike sezme korkusu böyle bir başlangıcın neticesidir."¹² Sosyalizm ve komünizmi "Türk milletinin en büyük düşmanı ideolojiler" olarak görüp hayatını bu ideolojilerle mücadelede adanmasında tüm yaşamı boyunca üzerinden atamadığı "bir facia beklemek vehmi"ni, erkenden maruz kaldığı bu dramatik ruhsal deneyimle ilişkilendirmek bir dereceye kadar açıklayıcı olabilir. Nitekim bu yazısının devamında şöyle demektedir: "Bütün bu kitapları sakatlayan kusurların benden ol-

* Safa, şair bir aileden gelmektedir. Dedesi Trabzonlu Mehmet Behçet Efendi ve amcası Ahmet Vefa şairdir. Diğer amcası Ali Kamil Akyüz, yazardır. Bkz. Peyami Safa, *Seçmeler*, (Faruk K. Timurtaş'ın önsözü), Devlet Kitapları, İstanbul, 1970, s. V. Ancak yazı hayatı süresinde Safa fazla şiir yazmamış, şiiri sadece Nazım'la girdiği polemikler sırasında yazmıştır.

¹¹ Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, s. 174-179. Bu bölümde Bürün, Safa'nın kabiliyet ve değerinin ancak büyük bir insanla kan ve gen bağıllığı bulunmasıyla açıklanabileceğini, tıp merakı ve eğitimdeki başarısının da bu köklere bağlı olduğunu yazar. Bürün, Safa'nın gösterdiği bir kerameti de yazısında aktarmaktadır. Bu kerametın nedenini sorunca Safa, "Beyefendi dedi, Akşemseddin Hazretlerinin torunu olduğumu biliyorsunuz..." şeklinde cevap verir.

¹² Peyami Safa, *Seçmeler*, (Faruk K. Timurtaş'ın önsözü), s. VI.

duğu kadar, benim çalışma şartlarımı aleddevam berbat etmiş bir cemiyetin verdiği huzursuzluk, vefasızlık ve emniyetsizlikten doğduğunu söyleyeceğim. On dokuz senelik yazı hayatımda, bu cemiyet bana bir hafta istirahat imkanı vermemiştir.”¹³ Safa gibi onulmaz bir milliyetçinin kendi yaşadığı dramdan içinde yaşadığı toplumu sorumlu tutması ve bu durumdan öfkeyle bahsetmesi gerçekten ilginçtir. Safa'nın hayatı boyunca sürekli yazma çabasının ve mücadele ruhunun kaynağını biraz da bu gerilimde aramak gerekir. Tartıştığı insan karşısında pes etmemesi, Türk basınının en büyük polemikçisi olarak tanınmasına yol açmıştır. Polemikçilikte, karşısına aldığı insanı yazmaktan alıko-yacak kadar usta olduğu söylenir.¹⁴ Yaşadığı dönemde, muhafazakâr aydınlar da dahil olmak üzere, tartışmadığı aydın kalmadığı gibi, yazmadığı günlük gazete de yok gibidir. Birçok dergi ve gazetede¹⁵ yazan Safa hemen her konuda -ağırlıklı konusu olan sosyalizm, Marksizm, Sovyet Rusya, komünizm tehlikesi vb. dışında da- yazılar kaleme almıştır. Kadından aşk hayatına, modadan cinselliğe, ahlaktan dine, dini ibadetten sağlığa kadar çok geniş bir yelpazeye yayılan yazılar yazmıştır. Bunda kuşkusuz gazete köşe yazarlığının yanında, yazmayı bir yaşam biçimi haline getirmesinin de etkisi vardır. Ayrıca Safa, üniversitelerde, Eminönü ve Üsküdar Halkevleri'nde roman, şiir, Doğu-Batı medeniyetleri ve sosyalizm konularında konferanslar vermiştir.¹⁶ Hatta Doğu-Batı meselesini bir dizi konferansla ilk defa gündeme getiren, tartışmaya açan kişinin kendisi olduğunu söylemektedir. Safa yaşamı boyunca toplumsal ve siyasal olaylar karşısında pasif bir gözlemci olarak kalmamış, değişimde etkili olmaya çalışmıştır. Süreç üzerinde etkili olmak çabası yanında yeni gelişmeler karşısında konjonktürel bir tutum alma konusunda da başarılıdır.

Düzenli bir eğitim alamayan Peyami Safa, Vefa İdadisi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak hayatını kazanmak için kısa süre Posta-Telgraf Nezaret-i'nde çalışır. Daha sonra 15 yaşında öğretmenliğe başlar. Bu süre içinde eğitim, psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarında kendini geliştirir.¹⁷ Mütareke

¹³ A.g.e., s. VII.

¹⁴ Safa ile Haşim arasında dil devrimi yüzünden çıkan bir tartışma sonrasında Ali Naci'nin “Monşer, Haşimi bitirdin. Dört gündür bir kelime yazamıyor. Allah kimseyi senin diline düşürmesin.” dediği söylenir. Aktaran Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 98.

¹⁵ *Son Telgraf, Son Saat, Son Posta, Ullus, Akşam, Vakit, Tasvir-i Efkâr, Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman* gibi dönemin önemli gazetelerinde yazılar yazmıştır.

¹⁶ Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, s. 87.

¹⁷ Safa'nın akademik bir geçmişi olmamasına karşın psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarında kendini geliştirmesi nedeniyle sosyal psikologlarımızdan Sabri Esat Siyavuşgil, onun için “altın beyinli adam” ifadesini kullanmıştır.

yıllarında kardeşiyle birlikte çıkardıkları *Yirminci Asır* adlı akşam gazetesiyle yazı hayatına atılan Safa, burada *Asrın Hikâyeleri* başlığı altında imzasız yazılar kaleme alır. Yirmi iki yaşında yazdığı ilk romanı *Sözde Kızlar* (sinemaya da uyarlanmıştır) ile edebiyat dünyasında büyük şöhret kazanır. 1938 yılında yayınladığı ilk fikri eseri sayılan *Türk İnkılâbına Bakışlar*'a kadar ağırlıklı olarak roman ve hikâye yazmıştır. Bu eserlerinde genel olarak kendi hayatından mülhem psikolojik olay ve olguları yansıtırken, aynı zamanda kuruluş ve kurumlaşma sürecindeki rejimin/toplumun yaşadığı belirsizlik ve çelişkileri işlemiştir. Adeta toplumun geçiş döneminde yaşadığı travma ile kendi yaşamı arasında bir paralellik kurmuştur. Safa, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden ilk kuşak aydınlardan biridir ve bu kuşağa mensup aydınlardan yaşadığı tereddüt ve çelişiklerden o da yakasını kurtaramamıştır.¹⁸ Romanlarının ismi bile bu tereddüt ve kaygıların bir şekilde dile getirilmesidir: *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* (çocukluğunda geçirdiği hastalığın yansımalarını bu eserinde izlemek mümkündür), *Bir Tereddüdün Romanı*, *Yalnızız*, *Biz İnsanlar* gibi. Bu açıdan Safa'nın edebi ve entelektüel metinlerinin Türkiye'nin siyasal ve toplumsal değişim sancılarını yansıttığı söylenebilir. Türkiye'de Alman etkisinin arttığı II. Dünya Savaşı yıllarında Server Bedi imzasıyla yazdığı roman ve hikâyelerin sayısı artmıştır. Ve ilginçtir ki başlıklarına bakıldığı zaman (*Kanlı Güller*, *Ateş*, *Fırtına Gecesi*, *Karanlıkta Hücum*, *Polis Tuzağı*, *Han Baskını*, *Anadolu Kavağında Bir Cinayet*, *Beyaz Cehennem*, *Şeytani Tuzak* gibi) "cansiperane bir savaş hali"ni yansıtan konulardır.

Safa'nın Cumhuriyetin ilanı ve öncesindeki siyasal tartışmalar karşısındaki tutumunu çok net bir biçimde izleyemiyoruz. Bu dönemde gazetelerde hikâyeler yayınlayan Safa tartışmalarda etkili olacak fikri olgunluğa sahip değildir. Ancak Cumhuriyetin ilk döneminde bazı devrimlere karşı belli çekinmeler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin harf devrimi karşısında ıstırap yaşadığını bazı yazılarından anlıyoruz. Safa'ya göre, harf devrimi kültürel bir kopuşa ve buhrana yol açacak ve yeni nesilleri çorak bir kültür ortamında bırakacaktır. Bu buhranı atlattık için yeni nesle hiç olmazsa yeni harflerin yanında Arap alfabesini de öğretmek gerekmektedir. "Yeni harfleri kabul eden bir inkılâp, eski harflerle yazılmış Türk kitaplarını yeni nesillere okutmanın çaresini bulmağa mecburdur. Bu vazife de bana değil o inkılâbı yapanlara düşer" diye yazar.¹⁹ Böyle söylese de harf devrimini tamamlar nitelikteki dil kurultaylarında önemli görevler almıştır. Ayrıca alfabe ve gramer kitapları ya-

¹⁸ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 92-96.

¹⁹ Ergun Göze'den aktaran Beşir Ayvazoğlu, *Peyami*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 104.

zarak devrime büyük katkı sağlar. 1938 yılında yazdığı ve belki de Türk devrimi üzerine ilk sistemli çalışma olan *Türk İnkılabına Bakışlar*'da harf devrimini "medeniyetçilikten doğma inkılap hareketi" içinde değerlendirir.²⁰

1931'de, devrimlerin hızla sürdürüldüğü bir dönemde yazdığı *Fatih-Harbiye* romanında, Türk düşüncesinde Tanzimat'la birlikte başlayan ikiliği, Doğu-Batı çelişmesini ele almıştır. Batılılaşma çabaları karşısında ortaya çıkan tepki hareketlerini bu ikiliğin bir ifadesi olarak gören Safa, Cumhuriyet devrimlerinin geleneksel toplumda yarattığı ikiliği ve bozuşmayı roman diliyle eleştirmektedir. Kitap Almanya'da da ilgi görür ve Almancaya çevrilir.²¹ Safa, roman ve hikâyelerini daha çok geçim kaygısıyla yazmıştır.

Safa'nın düşünsel serüveninde ilk belirgin farklılaşma, Nazım Hikmet'le yollarını ayırdığı ve anti-komünist içerik taşıyan ilk siyasal yazılarını kaleme aldığı 1935'lerde görülür. Nazım Hikmet'le 1928'de başlayan dostluklarının "onun Sovyetler hesabına çalışan faal bir ajan olduğunu anladığı tarihe, 1935-36'ya kadar devam ettiğini"²² ifade eden Safa, bu tarihten itibaren komünizme karşı tavrı alır. "Cehennemlik herif" dediği Nazım Hikmet'in komünizminin "kıyafet komünizmi" düzeyinde kaldığını, gerçekte "paragöz" ve küçük burjuva olan Nazım'ın işçi kıyafeti giymesini samimiyetsiz bulduğunu söyler. Ancak Safa'nın anti-komünizme kayması, bir dönem aynı dergilerde yazdığı dostlarına savaş açması sadece onların "Moskova hesabına" çalışmalarını anlamış olmasıyla açıklanamaz. Safa'nın Almanya'da 1933'te iktidara gelen Nasıonal Sosyalistlere ilgisinin olduğu, giderek artan bu ilgisinin II. Dünya Savaşı yıllarında Hitler hayranlığına dönüştüğü belirtilmektedir. Hitler'in bir radyo konuşmasını dinledikten sonra bir dakika sonra oturduğu koltukta bayılması bu hayranlığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Hitler'in komünizme düşmanlığı, Safa'da ona karşı bir hayranlık hissi uyandırmış olmalıdır. Yakın dostlarından Vecdi Bürün, savaş ihtimalinin arttığı yıllarda Safa'nın "özel sohbetlerinde Almanları destekleyen bir dil kullandığını", bu yüzden "aşırı solcular tarafından faşistlikle suçlandığını" belirtmektedir.²³

Bu tarihlerde Safa, Alman büyükelçisiyle yakın teması olan Yunus Nadi'nin sahibi olduğu *Cumhuriyet* gazetesinde yazmaktadır ve gazete alenen milliyetçi-Almancı bir çizgide yayın yapmaktadır. Daha sonraki yıllarda Pe-

²⁰ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s. 98-99.

²¹ Peyami Safa'nın bazı yazılarından, özellikle de 1940'lı yıllardaki yazılarından Alman siyaset ve düşün çevreleriyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Almanların da ona bir ilgisi vardır.

²² Peyami Safa, *Sosyalizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 219.

²³ Vecdi Bürün, *Peyami Safa İle 25 Yıl*, s. 44.

yami Safa'nın Yunus Nadi ile yolları ayrılacak ve ona karşı polemik içine girecektir. Savaşın başladığı yıllarda yolunu ayırdığı bir başka aydın ise Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Babasının arkadaşı olan Yalçın'la baba-oğul gibi samimi olan Safa, savaş başlayınca Yalçın'ın İngiliz yanlısı ve "Hitler aleyhtarı" bir tutum sergilediğini görünce aralarındaki dostluk ilişkisini sona erdirir. Yalçın'ın Türkiye'yi İngiltere'nin yanında savaşa sokma gayretleri karşısında 1941 yılında *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde çok sert bir yazı kaleme alır. Yazısında "Sittin senedir bu memleketin iliğini emen ve bütün felaketlerimizden mesul sürü sürü Hüseyin Cahid'ler vardır" demektedir.²⁴ Burada belirtelim ki Safa'nın, yaşadığı dönemin aydın ve yazarlarıyla, hatta üniversite mensuplarıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır.²⁵ Birçok şair ve yazarın edebiyat dünyasına girmesine, tanınmasına önayak olmuştur. Örneğin Cahit Sıtkı'yı edebiyat dünyasına kazandıran Safa olmuştur.

1930'ların sonlarında Peyami Safa, Almanya'da nasyonalizminin yükselişi ve başarısı karşısında Almanya'ya ve nasyonal sosyalistlere yakınlığı. Bu yıllarda kaleme aldığı *Türk İnkılabına Bakışlar*'ın son kısımlarında başta Almanya olmak üzere Avrupa'da yükselen nasyonalizmin övgüsünü yapar. Nasyonalizmi, hem Marksizm'in temel tezlerini çürütmesi ve ona karşı bir set oluşturması, hem de toplumda birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmesi açısından değerli bulmaktadır.²⁶ *Türk İnkılabına Bakışlar*'ın bazı kısımlarını, *Büyük Avrupa Anketi*'ni yazmak üzere Avrupa ülkelerine yaptığı gezi dönüşü yazmıştır.²⁷ Fikirlerinin nasyonalizme doğru evrilmesi bu yıllara rastlar. Aynı yıllarda Alman yanlısı bir tutum izleyen *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde yazması da bu eğiliminin bir göstergesidir. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi 1940'larda Almanya'dan cömertçe para yardımı görmektedir. Alman basın ataşesi Seiler'in de Safa'ya ayda 1500 lira ödediği iddia edilmektedir.²⁸

Safa, başlangıçta karşı çıkıp eleştirel bir tavır gösterdiği siyasal gelişmelere daha sonra uyumcu bir tutum takınmıştır. Onu kendi döneminin diğer aydınlarından ayıran bir özelliği, eleştirilerinde daha cesur ve sert olmasıdır.

²⁴ A.g.e., s. 97, 159-160.

²⁵ Cahit Sıtkı Tarancı, Sait Faik Abasıyanık, Ahmet Muhip Dranas, Yusuf Ziya Ortaç, Seyfi Orhon, Bedii Faik, Ahmet Kutsi Tecer, Reşat Nuri Güntekin bunlardan birkaçıdır.

²⁶ A.g.e., s. 197-201.

²⁷ Beşir Ayvazoğlu, Safa'nın *Türk İnkılabına Bakışlar*'ın bazı bölümlerini Avrupa seyahatinden önce yazdığını belirtmektedir. Bkz. *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*, s. 317.

²⁸ Rıfat N. Bali, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Nazilerin Türk Basınına Etkileme Çalışmaları", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 152, Ağustos 2006, s. 26-30.

Muarızlarıyla giriştiği polemiklerde kullandığı sert üslubunu, siyasal olaylar ve kişiler karşısında da korumuştur. Koşulların uygun olmadığı gerekçesiyle karşı çıktığı çok partili sisteme geçiş sürecinde DP ve kurucularına karşı çok sert eleştiriler getiren Safa, 1950'li yıllar boyunca özellikle komünizmle mücadele konusunda hükümeti etkileme ve yönlendirme çabası içinde olmuştur. DP hükümetinin komünizmle mücadele politikalarını (özellikle 1951 ve 1957 tevkifatını) alkışlarken, mücadelenin hız kestiği dönemlerde hükümeti "komünizm tehlikesinin" idrakine varamamakla suçlayacaktır.

1930'ların sonlarına doğru Safa'da anti-komünist tavır net olarak belirginleşecek, Marksizm ve komünist ideolojinin teorik eleştirisini yaptığı ve kendi ifadesiyle çürük taraflarını gösterdiği makalelerinin yanı sıra, günlük gazete köşe yazılarında komünistlerle tartışmalara girecektir.

Komünizmle Mücadele Gerekçesi

Türkiye'de sağ siyasetin ve muhafazakâr Türk düşüncesinin önemli duyarlılıklarından biri komünizm düşmanlığı olmuştur. Milliyetçilik ve muhafazakârlık komünizme karşı direnç odağı olmuş, temel özelliklerini bu mücadele içinde kazanmışlardır. Peyami Safa da, muhafazakâr modernleşmeci olarak tanımlanabilecek bir aydın olarak bu gelenek içinde yer alan bir aydındır.

Safa'nın komünizm ve sosyalizmle mücadelesinin temelinde bu iki ideolojinin Türk toplumu için zararlı olduğu inancı vardır. Komünizmin, millet hayatı ve Türk toplumu için varlık şartı olarak gördüğü milliyetçiliğin en büyük düşmanı olduğu inancı yazılarının temel tezini oluşturmaktadır. Peyami Safa'yı anti-komünizme iten nedenlerin başında Türkiye'nin Sovyetlerin etki ve tehdit alanı içinde olduğu düşüncesi gelmektedir. Soğuk Savaşın kızıştığı dönemde Sovyetler, sınır komşularını komünistleştirme ve etki alanını Orta Doğu'ya doğru genişletmeye çalışmaktadır. Böylece Türkiye hedef ülke konumuna gelmiştir. Peyami Safa açıkça ifade etmese de Çarlık Slavizminin Osmanlı için yarattığı tehlikenin Türkiye için yeni dönemde komünizme dönüştüğüne inanmaktadır. Çarlık Slavizmi Osmanlı için ne kadar tehlikeli ise komünizm de Türkiye için o kadar tehlikelidir. Çünkü komünizm, Cumhuriyetin kurumlaşma sürecinde önemli bir işlev yüklenen milliyetçiliğe taban tabana karşıttır. Safa'ya göre, Türkiye'deki komünist ajanların Moskova'nın direktifleri doğrultusunda milliyetçiliğe saldırmaları boşuna değildir. Safa'nın komünizmle mücadelesini açıklayan bir diğer neden, ülkenin "taze bir inkılâp içinde bulunması"dır. Tüm yazı hayatının temel saikini şu sözleri özetlemektedir: "Aşırı sağa karşı müdafaamız taze bir inkılâp içinde bulunmamızdan, aşırı sola karşı

müdafaamız Sovyetler Birliği ile sınırdış olmamızdandır.” Ancak belirtmek gerekir ki Safa, komünizme olduğu kadar aşırı sağ ideolojilere ve irticaya da muhalif bir tutum takınmıştır. DP kurucularının *Tan* ve *Görüşler* dergilerinin kurucuları ile yakınlaşmaları ve Fuat Köprülü’nün *Tan*’da bir yazısının çıkması üzerine DP’yi “yemyeşil ve kıpkırmızı iki telakkiyi pamuk ipliği ile teyellemeye çalışmakla” suçlar. Fevzi Çakmak’la Zekeriya Sertel’i bir araya getiren bu sürece karşı tepkisini şu şekilde ifade eder: “Ne yeşil, ne kızıl. Bu gençlik ve bu millet, yeşilin altında inkılâbının, kızılın altında istiklâlinin mezarı kazılmış olduğunu bilir.”²⁹ 1955 yılında *Milliyet* gazetesinde yazdığı “Namuslu Bir Solculuğun Şartları” yazısında irticaya karşı “mutedil bir sağın”, komünizme karşı ise “mutedil bir solun” gerekliliğinden bahseder. Birçok yazısında Türkiye’de “hakiki bir sol” ve sosyalist akım olmadığından şikayet eden Safa, sosyalizmin püf noktalarını anlayamayan “slogan/broşür solcuları”nı alaya alır.³⁰ Hatta siyasal ve toplumsal planda sosyalizmin ilkelerinden bir dereceye kadar yararlanılmasının gerekliliğinden bahseder. Dayandığı ideolojik tutum milliyetçiliktir. Milliyetçi bir ideolojiye sahip olması komünizme karşı verdiği mücadelenin biçimini belirlemiştir.

Safa’ya göre komünizm bütün hür dünya ile siyasi bir savaş içindedir. Bu, kansız bir savaştır. Dünyanın her tarafında devam eden bu siyasi savaşta Sovyetler’in hür demokratik rejimlere kıyasla askeri ve iktisadi alanda olmasa bile siyasi alanda bir üstünlüğü vardır. “Komünistler bu savaşı kazanıyor, hür milletler kaybediyor. Çekoslovakya, Çin ve Hindicini’de düşman kapalı bölgeleri ele geçiriyor.” Lenin’den ilham alan komünistlerin metodu “sömürgeleri metropol memleketlere isyan ettirip kapitalist hükümetleri düşürmektir.”³¹ Sovyet siyasi savaş güçleri özellikle Türkiye’de hareket halindedir. “Sol faaliyetlerin mülkiyet, sermaye ve manevi değerler düşmanlığı alıp başını yürümüştür.”³² Ancak Türkiye’de bu tehlikeye karşı bir aymazlık hakimdir. İlgili makamlar komünist faaliyetlere karşı kayıtsız davranmakta, basın ve patronları tehlikeyi görmezden gelmektedirler. Sovyet Rusya’nın Soğuk Savaş hedeflerinden biri Latin Amerika’yı ve Ortadoğu’yu Sovyetleştirmektir. Amerika’yı güneyden tehdit etmek isteyen Rusya Latin Amerika’nın komünistleştirilmesine Küba’dan başlamıştır. Küba’ya milyonlarca dolar

²⁹ Peyami Safa’nın “Boşuna Gayret” yazısından aktaran Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 385.

³⁰ Peyami Safa, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 132-133.

³¹ A.g.e., s. 89-90.

³² A.g.e., s. 88.

akıtan Sovyet Rusya, bazı fakir ülkeleri “nüfuz, hakimiyet ve istismar sahasına almak için” askeri, iktisadi ve mali yardım silahını kullanmakta, Türkiye’nin iç ve dış politikasını avucunun içine almak istemekte, kısacası dünyayı komünistleştirmektedir.

Türkiye’de faaliyetleri Sovyet Rusya’dan yönlendirilen komünistler (Safa komünist yerine “mahut” kavramını kullanır.) “gazetelere, dergilere, radyolara, devlet hizmetlerine sokulmuşlardır. Yayınevleri kurmuşlardır. Seri halinde kitaplar veya mecmualar çıkarırlar. Kültür, edebiyat ve plastik sanatlar maskesi altında halkın ve gençliğin iliklerine zehirlerini akıtırlar.”³³

Safa’nın Türkiye’deki komünistlere karşı temel eleştirilerinden biri de, Moskova ile ilişkileridir. “Kremlin ajanı” olarak nitelediği komünistleri Moskova direktiflerine uygun bir dil ve jargon kullanmakla suçlar.³⁴ Komünistlerin sürekli olarak ve mübalağalı bir biçimde Türk işçi ve köylüsünün sefaletini dile getirmeleri Sovyet propagandasının bir uzantısıdır. Safa’ya göre Budapeşte radyosunda Mahmut Makal, Oktay Rifat ve Orhan Veli gibi yazarların “Anadolu’nun sefaletini” anlatan yazılarının okunması bu tür komünist propagandaların aynı merkezden yönetildiğinin açık kanıtıdır. Dünyadaki bütün huzursuzluklar, ayaklanmalar tek bir merkezden Moskova’dan idare edilmektedir. 20. yüzyılın tüm kardeş kavgalarının hepsinde “kızıl parmak” en etkili rolü oynamıştır.³⁵ Bugün artık Sovyetler, propagandayı sosyal silah olarak kullanmaktadır. Budapeşte radyosu gibi iletişim araçları da komünist propagandanın önemli araçları durumundadır.

Komünistliğin Belirtileri

Peyami Safa, Türkiye’de anti-komünist mücadelenin en etkili isimlerinden biridir. Bu mücadelede kendisini “günlük basın mensupları arasında ‘mahutlar’a karşı ‘gafiller’i sistemli yazı serileri halinde uyandırmaya çalışan tek muharrir olma sıfatı” ile tanımlamaktadır. Kendisiyle aynı “cephe”de yer alan birçok aydın ve siyasetçiyi hesaba katmadığı görülmektedir. Mücadelesinde “tek başına kalma bedbahtlığını” yaşadığını söylerken apaçık abartıya kaçtığını öne sürebiliriz. Türkiye’de sosyalistlerin etkinlikleri konusunda da benzer bir abartılı tavır içine girdiği söylenebilir.

³³ A.g.e., s. 158.

³⁴ A.g.e., s. 100.

³⁵ A.g.e., s. 119.

Siyasal ideallerini genellikle bir cephe-örgüt adına değil, tek başına gerçekleştirilmeye çalışan Safa, başta hükümet olmak üzere siyasi yetkilileri uyarma görevini de üstlenmiştir. Örneğin 1957 yılında Menderes hükümetinin Türkiye'deki "gizli komünistlere karşı mücadele" hedefini programına açık bir madde halinde koymasını memnuniyetle karşılar. Kendisine "büyük bir ferahlık verdiğini" ifade ettiği bu maddeyle komünizm ve komünistlerle mücadele artık sadece emniyet ve polisin görev alanı içinde kalmayacaktır.³⁶ 1957 yılında Başbakan Adnan Menderes'in kendisini ziyaret eden bir grup gence bütün komünist yuvalarını temizleyeceğini söylemesi üzerine, köşesinden "Vur Menderes! Elin Dert Görmesin" şeklinde seslenecektir.³⁷ Safa aynı yıl *Milliyet* gazetesinde, komünizmle mücadelede hükümete ve güvenlik güçlerine yardımcı olma ve yol gösterme kaygısı taşıyan "Mahutlar ve Hükümet" başlıklı bir yazı yazar. Bu yazıda komünistleri daha kolay "teşhis etmek için", komünistlerin ve onların faaliyetlerinin özelliklerini on bir maddede ortaya koyar. Ona göre komünistler, "Milli davalara karşı kayıtsızdırlar ve düşmanca tavır takınırlar. Din düşmanıdırlar. Gerçekte inandııkları Atatürk'ü kendilerine bayrak yapmışlardır. Moskova Yazarlar Kongresi'nin direktiflerine uygun olarak romanda, şiirde, resimde sistemli olarak işçinin ve köylünün sefaletini tema olarak kullanırlar. Edebiyata halk ve köylü ağzını sokmaya çalışırlar. Tercümelerinde Batı'nın komünist yazarlarının eserlerini seçerler; Amerika ve Amerikanizm düşmanlığı aşılamaaya çalışırlar. Eserleri Moskova Radyosu'nda propaganda edilir. Nizam düşmanıdırlar. Sendikaları ve gençlik dergilerini ele geçirmeye çalışırlar." Safa'ya göre Türkiye'de komünistleri teşhis etmek zordur. Çünkü "yakalanacağını anlayan tahtakurusunun yorganın kendi rengine en yakın renk bölgesinde saklanması gibi" komünistler de "masum renklere sığınmasını iyi bilirler: Devrimcidirler, Atatürkçüdürler, normal ölçüde solcudurlar, köycüdürler, halkçıldır, hürriyetçidirler, zaman zaman dinci ve milliyetçi de görünebilirler."³⁸ İşte komünizme ve komünistlere karşı mücadelede bunların dikkate alınması gerekir. Onlara "karşı açılacak mücadele, ancak metodlarını ve taktiklerini çok iyi bilenlere başarı vaat eder."

Safa, 1961 yılında komünistlerin tutuklanmaya başlaması üzerine yazdığı "Komünist Kimdir, Kim Değildir?" makalesinde, komünist insanı sıradan insandan ayıran 16 ölçüt sıralar. Bu ölçütlerin herkesçe, bilhassa ilgililer tara-

³⁶ A.g.e., s. 148.

³⁷ A.g.e., s. 162.

³⁸ A.g.e., s. 158-159.

findan bilinmesi gerekmektedir. Çünkü Türkiye’de komünistler “solcu”larla karıştırılır ve komünistler de kendilerini gizlemek için “solcu” olduklarını iddia ederler. Safa’ya göre komünistlerin “ben komünistim diye bağırmasını” beklemek gafillik olur. “Bir adamın şahsında bu işaretlerden çoğu veya bilhassa hepsi yan yana geldiği zaman o şahsın renginde şüpheye ve tereddüde yer yoktur.” Bir insanın komünist olduğunun işaretleri özetle şunlardır: Allaha inanmama, iktisadi sınıfları milletin üstünde görme, tarihe, geleceklere ve üstün şahsiyetlere düşmanlık, hür dünya rejimlerini gerici olarak nitelendirme ve düşmanlık etme, tarihe düşmanlık, ağalara düşmanlık, din ve milliyetçilik lehinde haberleri görmezden gelme, komünizm aleyhine esaslı bir şey yazmama ve konuşmama, Sovyetleri övme ve Amerika’nın aleyhine konuşmama.³⁹ Safa, 1955 yılında *Milliyet* gazetesinde bir komünisti sıradan insandan ayıran bu ölçütlerin yanı sıra, solcu gazete ve dergilerin de ortak özelliklerini ortaya koymuştur. Bu özellikler komünistlerin yukarıda sayılan özellikleriyle benzerlik gösterir. Solcu gazete ve dergilerin (ki bunları komünist olanlardan ayırmak güçtür) ortak özellikleri şunlardır: 1. Allahsızdırlar, 2. Gelenek düşmanıdırlar; dine, tarihe, milliyete ve manevi değerlere bağlılığı yobazlıkla damgalarlar, 3. Halkçılıktan anladıkları köylü ve işçidir, 4. Bir komünist ölürse bunu Kerbela kıyameti gibi algırlar; buna karşılık bir Türk milliyetçisi ölürse tek kelime bahsetmezler, 5. Milli ve manevi değerleri savunan şöhretlere karşı düşmanlık güderler.⁴⁰

Safa, kendini komünizmle mücadeleye o kadar adamıştır ki, kendini ve devleti bu mücadeleden alıkoyacak en küçük bir gelişmeye tahammülü yoktur. 1961 komünist tutuklamaları sırasında *Son Havadis*’te yayınlanan “Aldatıcı Propaganda” yazısında, komünizmle mücadelenin polisiye tedbirlerle değil, akademik düzlemde yapılması gerektiği yönündeki açıklamalara tepki gösterir. Ona göre bu, komünistlerin, polislerin müdahalesini önlemek ve kendilerini saklamak için ileri sürdükleri aldatıcı bir propagandadır. Komünizmle mücadele sadece akademik bir münakaşa değildir. Çünkü Safa’ya göre, Sovyetlerin özel olarak yetiştirdikleri ve dünyanın her köşesine dağılmış 150 bin ajan Marksizmi teorik olarak propaganda etmeden önce “kışkırtıcılık, bozgunculuk, yangın ve hadise çıkarma metodlarıyla çalışırlar. Sınıfları ve zümreleri birbirine düşürürler, nifak tohumları ekerler.” Dahası “bu komünist ajan faaliyetlerinin iktisadi refah sağlamakla ortadan kalkacağını sanmak büyük bir saflıktır.” Çünkü en zengin Avrupa ve Amerika ülkelerinde

³⁹ A.g.e., s. 82, 84-85.

⁴⁰ A.g.e., s. 131.

de komünist ajanlar faaliyet göstermektedir. Bunun nedenle “memlekette refahı sağlamaya çalışmak, komünizmle mücadeleyi durdurmak için sebep değildir.” Komünizmle savaş komünist ajanlarıyla savaştır.⁴¹

Marxizm ve Marx'ın Teorik Yanılgısı

Peyami Safa, komünizmle olan mücadelesini, sadece komünizmin pratik uygulamaları ve komünistlerin eylemleri üzerinden sürdürmez. O, bir taraftan komünizmin Türkiye’de ve dünyada (özellikle Orta-Doğuda Irak’ta) yaygınlaşmasına karşı günlük gazete ve dergilerdeki yazılarıyla uyarılarda bulunurken diğer yandan komünizmle teorik olarak mücadele eder. Bir polemikçi olarak “Moskof ajanı”, “kıızıl tetikçi” olarak nitelediği insanları hedef gösterirken, bir yandan da ideolog tavrıyla Marksist teorinin geçersizliğini ortaya koymaya çalışır, Marksist teori çözümlenmeleri yapar. Çözümlenmelerinde Batı’da Marksizme ve komünizme karşı yazılan eserleri sık sık referans olarak gösterir. Bu konuda sık başvurduğu bir yöntem, geçmişinde Marksist veya komünist olmuş, Marksist teori ile uygulamaları arasındaki çelişkiyi gördükten sonra “dönen” kişilere ve çalışmalarına atfı yapmasıdır. Bu kişiler “hatalarını anladıktan sonra bunu itiraf etmişler ve komünizmle alakalarını kesmişlerdir.”⁴² Örneğin Sovyetler’e gidene kadar komünistlerin baş tacı olan meşhur Fransız romancı Andre Gide Marksist doktrinin “tatbikatının canlı iflas tablolarını yakından görünce” komünizmden uzaklaşmıştır. Yine Arthur Koestler ve İgnazio Silone “tatbikat halinde iflasını gördükleri komünizmden” ayrılmışlar, daha sonra komünizm aleyhinde eserler yazmışlardır. Bunun yanında İngiltere, Fransa gibi Batı ülkelerinde “komünist temayülleriyle şöhret kazanmış büyük muharrirler de” komünizmden caymış ve düşman cepheye yer almışlardır. Bu tür insanlardan övgüyle söz eden Safa, Türkiye’de komünizmden cayan tek bir komünist olmamasından şikayet eder. Ona göre bunun nedeni bizdekilerin hiçbirinin “mütefekkir değil, maşa” olmalarıdır. Türkiye’de Marksistler ve komünistler, “dünya görüşlerini temellendiren maddeciliğin hangi ilim, felsefe veya metafizik prensiplere dayandığını bilmez.”⁴³ Bundan dolayı Safa’ya göre “Türkiye’de gerçek manasıyla Marksist yoktur. Bilgi ve idrak seviyeleri bu nazariyeyi ve ona karşı yüz seneden beri yapılan ilim ve felsefe tenkitlerini anlamaktan çok uzak ve bilerek bilmeyerek

⁴¹ A.g.e., s. 92-93.

⁴² A.g.e., s. 95.

⁴³ A.g.e., s. 132.

Sovyet emperyalizminin emellerine hizmet eden ajanlar ve bunları gazetele-
rinde, dergilerinde, kültür müesseselerinde koruyan gafiller vardır.”⁴⁴

Macaristan’da üniversite gençliğinin Rus işgaline karşı direnişinin komü-
nist idareye karşı isyana dönüşmesi olayı da, gençlerin Marksizmden uzak
olduklarının bir kanıtıdır.⁴⁵ Gerçekte Safa’ya göre “Türkiye’de de Allahsızla-
ra, dinsizlere, solculara ve Marksçılara gençlerden ziyade ihtiyar münevver-
ler arasında rastlanır.” En gençleri kırk yaşındadır. Bunun nedeni “bizim yaş-
lı münevverlerimiz on dokuzuncu asrın geri materyalist fikirleriyle beslen-
miş ve yetmiş” olmalarıdır. Gençlerimiz ise 19. yüzyılın kaba materyaliz-
minden ziyade 20. yüzyılın mistik ve ruhçu felsefe akımlarının manevi at-
mosferi içinde yetişmişlerdir.⁴⁶ Buradan Safa, birçok yazısında da vurguladı-
ğı üzere Marksizmi geçen yüzyılda kalmış, bilimsel olarak da çürütülmüş bir
düşünce olarak görür. 20. yüzyılda fizikte büyük devrim yapmış Einstein’ın
izafiyet teorisi “Marksistlerin ve materyalistlerin dayandığı klasik fizik prens-
siplerini” altüst etmiştir. Allah’a inanan ve bilimle din arasında çatışma ol-
madığını söyleyen Einstein Bolşevikler tarafından sevilmez, çünkü Marksist
bilim anlayışına son darbeyi vurmak için çalışıyordu. Öldüğü zaman Mosko-
va ve bizdeki “ızgara maşaları” sevinmiştir.⁴⁷

Sol terminolojide önemli bir yeri olan “ilericilik” ve “gericilik” tartışma-
ları Safa’nın tartışmaya açtığı başka bir konudur. Ona göre, Türkiye’de “ile-
ricilik” diye yutturulmak istenen 1848 tipi solculuğun modası iki dünya sa-
vaşı arasındaki dönemde geçmiştir. İlericilik ve gericilik kavramları yaban-
cı dil bilmediği için Marksizmden ve eleştirisinden haberi olmayan “ma-
hutlar”ın yabancı ve gizli telkinlerden aldıkları işporta fikirlerdir. Kendile-
rinden olmayan herkesi mürteci, beğenmedikleri ve ideolojilerine ters
düşen her gelişmeyi irtica diye yorumlayan komünistlerin aslında kendile-
ri mutaassıptırlar. Komünizm de dogmatik bir rejimdir. “Komünizm gerek
dogmatik bünyesi, gerekse ona inananların taassubu yüzünden bir din ha-
line gelmiştir. Kitabı ve peygamberleri vardır. Engizisyon zulümlerine taş
çıkaran mücadele metotları vardır. Arkasında papalık müessesinden daha
büyük teşkilatı, parası, ajanları, yayın vasıtaları vardır. Sovyetler gibi kud-
retli bir hamisi vardır.” Bu yüzden Türkiye’de asıl tehlike irtica değil, ko-
münizmdir. Fakat bu tehlikeye ilişkin bir eleştiri ve fikir heyecanı yoktur.⁴⁸

44 A.g.e., s. 158.

45 A.g.e., s. 110-111.

46 A.g.e., s. 113.

47 A.g.e., s. 127.

48 A.g.e., s. 99-100.

Bu sözler, Safa'nın komünizm ve komünistlerle ilgili paranoya derecesine varan kaygılarını ifade etmektedir.

Sonuç

Peyami Safa bir geçiş dönemi aydını olarak değerlendirilebilir. Geçiş dönemi aydınlarının yaşadığı siyasal ve toplumsal değişim sancılarını o da yaşamıştır. Yaşamı ve eserleri, çağdaşı olan aydınlarıninkine benzerlik gösterir. Ancak Safa belli özellikleri ile kendi kuşağının aydınlarından ayrılmaktadır. Cumhuriyet dönemine damgasını vuran aydınlardan farklı olarak, akademi dışında, büyük güçlükler içinde kendini yetiştirmiş, yalnızlık duygusuyla yaşamıştır. Bununla birlikte Hilmi Ziya Ülken, Macit Gökberk, Mustafa Şekip Tunç gibi devrin önemli bilim insanlarıyla yakın ilişkiler içinde olması ve Türk basını içinde önemli bir figür olarak yer alması, eksik eğitimden kaynaklanan zaafalarını kısa sürede kapatmasını sağlamıştır. Düşünsel eğilim ve ilgileri Türkiye'nin modernleşme serüvenine bağlı olarak biçimlenen ve değişim gösteren Safa, gelişmeler karşısında pasif bir gözlemci olarak kalmamış, bazen muhalif ve bazen de uyumcu bir tutum almıştır. Bazı konularda öncülük yaptığı söylenebilir. Türk devriminin ilk sistemli değerlendirmesi olan *Türk İnkılabına Bakışlar*'ı bunun bir örneğidir. Komünizme karşı 1930'ların ortasında fikri planda sistemli bir mücadele başlatması da onun öncülük yönünü gösteren bir örnektir. Düşünsel planda siyasal konjonktüre uygun bir değişim gösteren Safa, ülkemizde milliyetçi-muhafazakâr modernleşmeci aydın tipinin bir örneğidir. Komünizme karşı mücadelesinin düşünsel arka planını milliyetçi ve muhafazakâr duyarlılıkları oluşturmaktadır. Safa'nın dikkat çeken bir özelliği de Cumhuriyet rejimine yönelik tehditler konusunda gösterdiği hassasiyettir. Ancak bu hassasiyeti, devrine göre Almanca, Hitler hayranı, Amerikancı, kapitalizm savunucusu olmasına da engel olmamıştır. Başka deyişle milliyetçiliği ve muhafazakârlığı Batıcılığına engel oluşturmamıştır. Birçok gazete ve dergide kendisi için ayrılan köşeyi gözüne kestirdiği birçok aydını suçlama ve ihbar etme adına kullanması ise, şüphesiz olumsuz bir yönü olarak değerlendirilmelidir. Türk sosyalizmine karşı mücadelede kendisini "yalnız bir adam" olarak konumlandırma çabasına karşılık, sırtını daima devlete dayamış olduğu gerçeğini de gözden irak tutmamak gerekir. Şüphesiz Safa, yazımızın kapsamını aşan ve ayrıca değerlendirilmesi gereken farklı yönleri de bulunan bir yazardır. Belki de bu farklı yönleri, ölümünden sonra milliyetçi çevrelerce yeterince sahiplenilmemesinin de sebebi olabilir. Peyami Safa, ardında bıraktığı ve oldukça geniş bir yekun tutan edebi ve siyasal metinleri ile Cumhuriyet dönemi Türk düşün-

cesini ve modernleşme serüvenimizin temel özelliklerini kavramak açısından bize büyük imkânlar sunmaktadır.

Kaynakça

- Ayvazoğlu, Beşir, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
Bürün, Vecdi, *Peyami Safa İle Yirmi Beş Yıl*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1978.
Safa, Peyami, *Doğu-Batı Sentezi*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1963.
Safa, Peyami, *Seçmeler*, Yay. Haz. Faruk K. Timurtaş-Ergun Göze, Devlet Kitapları, İstanbul, 1970.
Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
Safa, Peyami, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
Safa, Peyami, *Din, İnkılap, İrtica*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
Safa, Peyami, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.